
KÖNYVEKRŐL

G. MÁRKUS GYÖRGY

A modernitás rendszerváltása

Ulrich Beck: A kockázattársadalom.

Út egy másik modernitásba.

Ulrich Beck – ma már klasszikusnak számító „A kockázattársadalom” c. könyvének magyar nyelvű kiadása egyszerre tekinthető megkésettnek és felettebb aktuálisnak. *Aktuálisnak* azért, mivel Magyarország – a rendszerváltást követő 14. évben – csatlakozva az Európai Unióhoz megteszi felzárkózó modernizációjának útján a döntő lépést: az európai modern ipari társadalmak előkelő klubjának tagjává válik... Azaz legalábbis így látszik: civilizációs lemaradásunk minőségi problémából relatív és mennyiségi problémává alakul át. Ezt terjesztette az EU-párti kommunikáció is. Ulrich Beck modernizációstratégiai üzenete viszont ennek ellentmond: „a világ varázstalanításának” tartott klasszikus modernizáció egyre folytathatatlanabbá válik. Európa Amerika mögött lemaradt. S ahhoz, hogy ne folytassuk-folytassák a folytathatatlant, rendszerváltásra van (lenne) szüksége az ipari modernitásnak. Bár egyre több szó esik nálunk is az információs társadalomról, a tudásalapú gazdaságról, sem a közvélemény, sem a politikai, sem a társadalmi-kulturális elitek nincsenek felkészülve arra, hogy annál is radikálisabb civilizációs és életformabeli változások előtt állunk, mint amilyenekre 1988–89 óta sor került.

Ulrich Beck könyve azért *késett meg*, mert a csernobili katasztrófára reagáló 1987-es koncepcióját *utólag bővítette, továbbgondolta...* A könyv, mire magyarul megjelent, bizonyos értelemben túlhaladottá is vált. Az 1989 utáni folyamatok elemzését szervesen beépítette egy átfogóbbá és komplexebbé váló elméleti keretbe. Az individualizáció és a posztindusztrializmus

szociológiai (pontosabban politikai-szociológiai) megközelítéseire építő, de a posztmodernitás relativizmusától távolságtartó reflexív modernizáció markáns áramlattá vált, amelynek egymással együttműködő képviselőiként Beck mellett Anthony Giddens, Zygmund Baumann, Christopher Lash és Wilhelm Zapf említhetők.

Ulrich Beck a Frankfurti Iskola kritikai örökségéből kiindulva a differenciálódás, a pluralizálódás, a milióelmélet és leginkább az ökológia folyamatait feldolgozva jut el a reflexív modernizáció paradigmájához. Ennek politológiai aspektusához tartozik a bal-jobb séma elvetése. Míg innen A. Giddens az Új Munkaspárthoz és személyesen Tony Blairhez találta meg az utat, addig Németországban a politikai erők közül az új társadalmi mozgalmakból kinőtt zöldek nyitottak leginkább Ulrich Beck gondolataira.

A VAGY-VAGY VILÁGÁT FELVÁLTÓ ÉS VILÁGA

A reflexív modernitás koncepciója két dimenzióban is radikalizmust hirdet. Az 1987-es csernobili katasztrófát, majd a hidegháború befejeződését követően egyrészt a társadalomtudományokat kell újra kitalálni. Másrészt meghatározó globális kihívás az ipari modernitásnak a radikalizációja: „A reflexív modernizáció fundamentális megrázkódtatásokat vált ki. Ezek antimodernitásként vagy a neonacionalizmus és a neofaszizmus malmára hajtják a vizet (nevezetesen akkor, ha a többség a bizonyosságok eltűnése nyomán régi-új rigiditások után kiált, vagy – ellenkező végletként – a nyugati ipari társadalom céljainak és alapjainak újrafogalmazására adnak módot” (1993: 16–17). A „spontán” civilizációváltást a politika átalakulása kíséri – fejti ki Beck –, ám sem demokratikus legitimitáció, sem „forradalmi” aktus nem támasztja alá. „A nyugati modernitás elavulttá vált. Ezt a modellt, amely a kapitalizmus, a demokrácia, a jogállam és ...a nemzeti szuverenitás elegye volt, újra kell tárgyalni és tervezni. Ez jelenti a nyugati pártalapú demokrácia sokat vitatott válságának lényegét. A kelet–nyugati konfrontáció végét követő megnövekedett öntudat jegyében radikalizációra és megreformálásra is sor kerülhet. Nem szabad feladnunk az európai modernitás vívmányait, a parlamenti demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat, az egyén szabadságát, ám szakítanunk kell azzal, ahogy ezek – az ipari társadalom öntőformáiba kerülve – érvényesültek” (1993: 17).

A két ellentétes, de egymást átható modernitás kulcsfogalmait Ulrich Beck a futurista Kandinsky egy 1927-es tanulmányában fellelhető ellentéppárra vezeti vissza. Ami eddig volt, az a „vagy-vagy” általi elválasztottságra épült, a jövő viszont az „és” egymás mellettiségére. Egyértelműség áll szemben bizonyta-

lansággal, szakosodás a sokféleséggel, kiszámíthatóság a többértelműséggel. Beck interpretációjában a felvilágosodást és az 1887-es francia forradalmat követően 1989-ben jött el az „és” éve. Csernobil és Berlin a falak, a határok korának végét jelezte, a „bal-jobb”-rend tarthatatlanságát. Azóta viszont az is kiderült, hogy milyen nehéz, sőt milyen elviselhetetlen határok nélkül, „vagy-vagy” nélkül élni.

Egyszerű modernitás

Nos, miből áll össze a régi, a merev, az ipari modernitás? Az a modernitás, amely napjainkban – eltérő mértékben, az egyes országok adottságaitól függően – egyszerre meghaladott és jelenlevő? (Vagy akár még elérendő, kiteljesítő célként tétéleződik...)

1. Az ipari társadalmi modernitásban az emberek életpályáját, élethelyzetét az *osztálystruktúra* határozza meg. Az osztályok bizonyos rendies szociokulturális elemeket is megőriznek, ám alapjukat az ipari termelés folyamatában elfoglalt hely, a tőke és a munka közötti ellentét képezi. Az osztályok, illetve nagycsoportok szerinti szerkezet, illetve a rétegződés körülményei között a foglalkozás, a keresőmunka jellege szerint alakul a szociális egyenlőtlenség dinamikája, alakulnak az egyének fogyasztási, szabadidő-eltöltési szokásai, politikai nézetei, kötődései.
2. Az ipari társadalmak – R. Rorty szavaival – „a különválás művészete” révén, a strukturális funkcionalizmus által leírt *differenciált alrendszer*eknek köszönhetően válnak teljesítőképesekké. „Autonóm, binárisan kódolt részrendszerek” (Luhman) törvényszerűségeiben a *szembenállás* logikája jelenik meg: az erkölcsben a jó és a gonosz, a gazdagságban a kifizetődő és a ki nem fizetődő, az esztétikában a szép és a csúnya, a politikában pedig a barát és az ellenség kettőssége, ahogy ezt C. Schmitt, a *vagy-vagy* klasszikus teoretikusa is kifejti.
3. Az *egyszerű modernitás* mozgásformája *lineáris* és egydimenziós racionalizációs folyamat, a „mindig többet”-jellegű rendszerspecifikus *célracionális* jegyében.

Második modernitás

Ezt a modernitást radikalizálja, alakítja át a *reflexív modernizáció* mint az ipari modernitás alapjainak „önátalakulása”. Nincs szó tehát Beck szerint sem válság-, sem osztályelméletekről, hanem a *nem szándékolt, látens változás, modernitásváltás* elméletéről van szó (1993: 72–76). A reflexív modernitás elválasztha-

atlan a *kockázattársadalom* létrejöttétől, amennyiben – a ma oly divatos tudás alapú társadalom koncepciójának ellentmondva – nem a tudásra, hanem *a nem tudásra épül. A mellékhatások korában élünk* s ez az, amit dekódolni és alakítani kell, mind módszertanilag, mind a mindennapi életben és a politikában (1994: 175). Ulrich Beck a klasszikus szociológia, mindekelőtt M. Weber racionalizálódástézisével szakítva a második modernitást „posztracionális” jellegűnek látja. Éppen a célracionális rendjének csődje alapozza meg a rizikótársadalmat. Az ipari társadalom és a jóléti állam kialakulása annak az előfeltételezésnek a jegyében ment végbe, hogy az emberi-társadalmi lét összefüggéseit kiszámíthatóvá és ellenőrizhetővé lehet tenni. Azonban éppen ennek az *ellenőrzési és irányítási igénynek a mellék- és utóhatásai vezettek el a kiszámíthatatlanság visszatéréséhez. A rizikótársadalomban éppen az előre nem látott mellékhatás lesz a változások motorja. Ahogy Z. Baumann is rámutat: a kockázati problémák az ambivalencia elismerését kényszerítik ki* (1993: 45, 49).

Az egyszerű modernitással szemben a kockázattársadalom az alábbi jellemzőket mutatja.

1. A *társadalmi egyenlőtlenségek*, amelyek sok vonatkozásban növekednek, *individualizálódnak. Az osztályok és a nagycsoportok elmosódnak, eltűnőben vannak. A reflexív modernizáció eltörli az osztályok meglétének kulturális előfeltételeit. A munkafolyamatban elfoglalt helytől függetlenednek az életformák. Az osztály- és rétegződésemelletek egyre kevésbé képesek leírni a társadalmi folyamatokat. A családtól kezdve a jogon át a politikai pártokig a társadalmi intézmények alól kicsúszik az a strukturális alap, amelyre épültek. A stabil érdekcsoportok közötti küzdelmet mint konfliktusmodellt felváltja egy „vándorló”, médiaorientált, témacentrikus konfliktuskészség.*
2. A korábban szigorúan elkülönült alrendszer-specifikus bináris kódok között megszűnőben van az ellentétjelleg, a *szembenálló kategóriák egymással kombinálhatók lesznek. Az elkülönülés, a differenciálódás problematikussá válik. A társadalom szintjén a koordinációt és az autonómiát egyaránt lehetővé tevő összekapcsolódások, hálózatok, egyeztetések alakulnak ki.*
3. Az ipari társadalom lineárisan fokozódó racionalitása normatív módon bizonyos *alapintézmények* létezését tételezi. Ulrich Beck *az eddigi intézményi bizonyosságokat kérdőjelezi meg. Leküzdhetők-e az előttünk álló kihívások a versengő demokrácia, a piacgazdaság és a jóléti társadalom eddig alternatíva nélkülieknek tartott intézményeivel* (1993: 75–80)?

Az önvészélyeztetés érve, vagyis az az összefüggés, hogy a modernizáció folytatódása az ipari modernitás alapjait ássa

alá, minden korábbi meghaladó drámaisággal idézi a klasszikus szociológia közismert kategóriáit: a közösségvesztést s az anomáliákat előidéző dezintegrációt.

A reflexív modernitás rácsáfol:

- az ellenőrizhetetlen ellenőrizhetőségére,
- a kívülre háríthatóság illúziójára,

vagyis arra, amit az író G. Anders „apokalipsziszvakságnak” nevez. „*A mellékhatással leértékelik a tőkét, lerombolják a piacokat, tönkreteszik a bizalmat, összekuszálják a napirendeket, megosztják a munkáltatókat, a menedzsmentet, a szakszervezeteket, a pártokat, a foglalkozási csoportokat, a családokat*” (1993: 83). *A tudomány térnyerése bizonytalanságot generál, a rizikók pluralizmusa a kockázatszámítások racionalitását kérdőjelezi meg.*

Törésvonalak

Beck három alapvető dichotómiát jelöl meg a reflexív modernitás politikájának koordinátaiként.*

1. *Biztos és bizonytalan ellentéte.* A bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság a modernitás centrumában van jelen, s behatol minden szférába. *Nem ismer határokat, sem területi, sem osztályjellegű, sem nemzeti, sem politikai, sem tudományos körülhatárolásokat.*

Az ipari társadalomra jellemző központi, az egyenlőség normájának megsértéséből adódó konfliktusokkal ellentétben *a biztonság megsértése az élethez és a túléléshez fűződő jogokat sérti. Nem szándékolt, kollektív halálos fenyegetés, amely nem kívülről jön, és mindenkit egyformán érint* – ilyen még nem volt az emberiség történelmében.

2. *„Kívül” és „belül” ellentéte.* A veszélyek nem ismernek határokat, s a fenyegetettség mértéke (háború, atomerőművek) is felmérhetetlen. A kapitalizmus–kommunizmus ellentéte kölcsönös kiszámíthatóságának helyére *egy diffúz, barátot és ellenséget összekeverő általános fenyegetettség lép.*

S mindezek nyomán egyre hangosabban kiáltanak határokért és falakért. „...Neonacionalizmus és neofaszizmus nem (csak) transzhisztorikus atavizmusokból táplálkozik...

A rend elvesztése, a veszélyek behatárolhatatlansága az, ami a szekértáborokba való visszavonulást reflexszerű magától értetődéssel oly sürgőssé teszi. Ez azonban nem fal, hanem a fal illúziója, amelyet az és, illetve az egységesülő világ valóságával szemben építenek és védelmeznek” (1993: 88).

3. *A politika és nem politika ellentéte.* Az egyszerű modernizmus optimista (haladáshitű) vagy pesszimista fatalizmussal szemben cselekvési kényszerek, cselekvési esélyek és

cselekvési neurózisok alakulnak ki. Mindezek az egyéntől függően, új módon ideológizálhatóan, míg az ipari társadalmat a struktúrákat reprodukáló aktorok jellemezték, addig az egyéncentrikus reflexív modernitásban a szereplők – egymásnak ellentmondóan – a struktúrákat változtatják.

A politika újrafelfedezése Beck egyik központi tézise. Annak az ellentmondásnak a tételezéséről van szó, hogy a szabványos politika, a politikai rendszer, amely alakította magát a társadalmat (ld. jóléti állam), képtelen befolyásolni az új modernitás társadalmilag igazán releváns döntéseit. Az alakító, a meghatározó lépéseket a politikán kívül, elsősorban a gazdaság és a tudomány (Beck, 2003: 342) területein hozzák meg, megkerülve a demokrácia játékszabályait. E döntések nem legitimek. A megoldást Beck abban látja, hogy politikai jellegűvé alakítják a politikán kívüli döntéseket. Egyfajta szubpolitikában lehetne diskurzus és legitimáció tárgyává tenni a fejlődés irányát. Nem csupán a bal-jobb skála, a burzsoá-citoyen ellentét, de maga a politika, a politikai rendszer s ezen belül mindenekelőtt a pártok, a pártdemokrácia kategóriái is kiürülnek.

MODERNITÁS ÉS ANTIMODERNITÁS SZIMBIÓZISA

Beck három foratókönyv érvényesülését érzékeli:

- a reflexív modernitás társadalmi ellenőrzése, radikális humanizálása, a rizikótársadalom önkritikája;
- visszalépés a lineáris ipari modernitáshoz;
- az antimodernitás, a barbárság modernizációja.

Az és szemléletének megfelelően ez a három tendencia nem vagy-vagy módon, tehát nem egymással szemben működve, hanem az egymásmellettség komplex viszonyai között érvényesül. Mindez azt támasztja alá, hogy a rizikótársadalom lényegéhez tartozik az *előreláthatatlanság*. Egy többoldalas lábjegyzet végén olvashatjuk: „A reflexív modernizáció során egy olyan felgyorsult ipari társadalom politikai törésvonalai alakulnak ki, amely önmagát rizikótársadalomként értelmezi és bírálja. Ezek a törésvonalak talán jobbak, talán rosszabbak. Annyi azonban elmondható: mások és egyáltalán ilyeneként észlelendők és dekódolandók” (1993: 281).

Míg az 1986-ban írt és 1987-ben publikált „Kockázattársadalom” c. könyvében Csernobil és a nyugati környezetvédő mozgalmak hatására a környezetpusztítás problematikája a központi és túlsúlyos téma, addig a kilencvenes években a kommunizmus bukását követően és a globalizáció ellentmondásainak éleződésével a modernitás és antimodernitás dialektikájára koncentrálnak. Minél inkább szorítják vissza az és kiszámíthatatlansá-

gai a vagy-vagy bizonyosságait, annál elviselhetlenebbé válik az és világa. „Mennyi bomlást (felbomlást, feloldódást, németül: Auflösung) visel el az ember?” – kérdezi. S egyik középponti motívuma ennek kapcsán éppen maga a kérdés. Az ipari társadalomban racionális kérdésekre racionális válaszokat kerestek és adtak. A reflexív modernitásban a kérdések megválaszolatlanok maradnak, s a vákuumot az antimodernitás kérdésnélkülisége töltheti be. Az ipari modernitás maga teremtette meg az olyan kulcsfogalmait – nemzet, természet, nő, férfi –, amelyek azután ellene fordultak. A világ varázstalanítása weberi tézisének helyére C. Schmidt logikája lép: az élet veszélyeztettsége leegyszerűsítést hoz magával, mindenekelőtt a barát-ellenség dichotómiát.

A modernitás – állapítja meg Beck – kiprovokálja az antimodernitást. Voltaképpen Freud „Rossz közérzet a kultúrában” (Unbehagen in der Kultur) címmel jegyzett azon gondolatmenetének parafrázisáról van szó, amellyel a fasizmusra reflektált.*

„Amíg a modernitás az értelemre, az észre, a kérdésre, a kétségre, az okra és indokra apellál, addig az antimodernitás az elárvult és kiszáradt érzelmek billentyűzetén játszik... A hovatarozást emocionálisan gyakorolják és élik meg.” A kérdésnélküliséget egy olyan „érzelmi mágiával” állítják elő, „amely a kérdés és a kételkedés remegését és habozását az érvényesítő cselekvés ösztönszerű bizonyosságával söpri félre” (1993: 205).

Az antimodernitás hatalmi pozícióit az antropológikus és emocionális alapokon kívül tehát az akcionizmus és a voluntarizmus erősíti: a kételkedés nyelve helyett a cselekvés és az erő nyelvén beszélnek (gyakran a modernitás eszközeit is bevetve a modernitás ellen). A társadalmi viszonyok refeudalizálásán túl vallásháborúk törnek ki ellenséges életstíluscsoportok között. A hagyomány, a „természet”, a vallás, az ezoterika ellentámadását tapasztaljuk. Hiszen amit a modernitás delegitimál, az szent az antimodernitásnak. Az ők-mi szembenállás az erőszakot generálja, az állam és az utca erőszakát.

A múlt persze nem a maga valóságában, hanem megrendezve, színpadiasan, kosztümökben, álarcban jelenik meg. Ami gyakran neveltető... „Legerősebben azok a maszkok hatnak, amelyekből elmegy a nevetés. A kelet-nyugati konfliktus végével Európában és Németországban az emberek majdnem mindent megengedhetnek maguknak. Meztelenül ülhetnek a metróbába, sündiszófrizurába ragaszthatják a hajukat, csíkokat festhetnek az arcukra. De, ha Heil »Hitler!«-t kiáltanak vagy »Ki a zsidókkal!« feliratot mázolnak a falra, akkor ez az évszázad idegében talál, s a föld körül keringő sokkhullámokat vált ki” (1993: 109).

SZKEPSZIS ÉS ELKÖTELEZETTSÉG

Ahogy modernitás és antimodernitás viszonyát nem csak a szembenállás, hanem egyfajta kényszerű egymásra utaltság is jellemzi, úgy fejeződik ki szubjektíven a szerző ambivalenciája: a modernitás univerzalizmusát sem feladni nem szabad, sem érvényre juttatni nem lehet. A reflexív modernitás körülményei között nem csak a kulturális orientáció válságát diagnosztizálhatjuk, hanem a központi intézmények – pártok, érdekszervezetek, állam, jog, tudomány, család, etika, a határok – alapjainak erodálódását és legitimációs válságukat.

A második modernitás a maga pluralizmusával, változásaival, ambivalenciáival, mint veszélyeztetettség, mint félelem jelentkezhet. Beck politikai programként a szemlélet megváltoztatását hirdeti. „A szkepticizmus a radikalizált modernitás politikai programja.” A kétség érvényre juttatása a hatalom más megosztását, az intézmények más architektúráját jelenti, a döntések revideálását. „Ahogy ez a magabiztossá vált kétséghez illik, minden egy pár számmal kisebb, lassabb, s az ellentétére, a visszautasítására nyitottabb lesz” (1993: 261). A fenti meglehetősen absztraktnak tűnő *alternatíva* helyett, a csak a szubjektív befogadást érintő „politikai” program mellett, Beck jó néhány évvel megelőzve Giddent, *eljut* a maga „harmadik útjának” ideológiájához; a Franfurti Iskola által posztulált legitimációs válság koncepcióját ötvözi az új társadalmi mozgalmak, illetve a zöldek politikájában tematizált környezeti válsággal. Ezt W. Zapf Beck-recenziójának szavaival mondatja ki: „A kései kapitalizmus doktrínájának modernizált változatáról van szó. Az ökológiai válság itt azt a szerepet játssza, amelyet annak idején a neokapitalizmus legitimációs válsága töltött be. Ez a szocializmuson és a kapitalizmuson túli »harmadik út« egy újabb elmélete.” Ehhez Beck mindössze ennyit tesz hozzá: „Egyetértek vele” (1993: 288–289; 1994: 56). A reflexív modernitás pozitív értelemben vett radikalizálásának reális alapját Beck abban látja, hogy az egyének megszabadulnak a struktúráktól, s újra definiálhatják, újra kitalálhatják a politikát, s magát a társadalmat (1994: 177).

Ulrich Beck írásai – a fentiek ellenére – nem ritkán keltik azt a benyomást, mintha mind a jövő kockázataival, mind a premodern történeti múlt „atavizmusának” visszatérésével szemben tehetetlenek lennének. Amikor azonban a reflexív modernitás mint irányzat jelenik meg, Beck, Giddens és Lash közös kötetének irányadó előszavában a látszólag politikai tehetetlenségre ítélő bizonytalanságból éppen az aktív politikai program(ok) kimunkálásában látja a kiutat: „A társadalmi és természeti világot áthatja a reflexív emberi tudás, ez azonban nem vezet olyan szituációhoz, amelyben kollektíve sorsunk alakítói lennének. Inkább ellenkezőleg. A jövő kevésbé hasonlít a

múltra, mint eddig bármikor, és néhány alapvető vonatkozásban nagyon fenyegetővé vált. Nincs garantálva nembeli túlélésünk, még rövid távon sem. Mint kollektív emberiség, saját cselekedeteink követelménye ez. A »kockázat« fogalma központi helyet foglal el kultúránkban. Gondolkodásunknak nagyrészt »ha – akkor«-jellegűnek kell lennie. Mind kollektív, mind egyéni életünk legtöbb aspektusában rendszeresen úgy kell lehetséges jövőket konstruálnunk, hogy tudjuk: maga a megkonstruálásuk akadályozhatja meg, hogy realizálódjanak. Igen gyakran az irányításukkal való próbálkozás teremt meg az előreláthatatlanság új területeit... ..A változások újradefiniálják a reflexív politikai rend jellegét. Gyakorlati politikai következmények adódnak ezen témák elemzéséből... .Eltérő diagnózisaink szerint más-más politikai alternatívákat tételezünk. Azonban mindhárman elutasítjuk a politikai akaratnak azt a bénultságát, amely oly sok szerző munkáiban tükröződik. A szocializmus csődjét követően semmilyen aktív politikai program számára nem látnak teret. Ennek az ellenkezője következett be. Éppen a fejlett reflexivitás világa, ahol a társadalmi formák megkérdőjelezése közhellyé válik, ösztönzi az aktív bírálatot...” (1944: VII, VIII).

A KOZMOPOLITA NÉZŐPONT

Legújabb írásaiban Beck egyre inkább a globalizáció társadalmi és politikai problémái felé fordul. 2000-ben publikált közel 500 oldalas monográfiájának címe „Hatalom és ellenhatalom a globalitás korszakában. Új világgazdasági közgazdaságtan”. A terjedelmes munka a világtársadalom, a világpolitika és a világgazdaság hatalmi struktúráit, szereplőit és konfliktusait elemzi. Leszögezi: *új tudományra* van szükség, amelyben, úgymond, az elavult nézőpontot olyan kozmopolita szemlélet váltja fel, amely a világot összefonódott egésznek, nem pedig nemzetek (nemzetközi kapcsolatok révén kapcsolódó) halmazaként látja és láttatja. Az emberi jogok politikáját egy *új intervencionizmus* legitimációs alapjának tartja.

A szakmai fogadtatás vegyesnek bizonyult. A mű részeleminek méltatása mellett kemény bírálatok érik a közgazdasági alapokat, megkérdőjelezzik a fő tézisek újdonságát, többen nem tartják adekvátnak az analóg témákat kutató tudósok eredményeinek tekintetbe vételét. S végül, de nem utolsósorban: kritizálják Beck egyre inkább művinek tűnő, modoros, gyakran a megértést gátló stílusát.

Ulrich Beck gondolatai valóban gyakran drámaian túlzónak, provokatívnak tűnnek. Nem lehet azonban elvitatni tőle, hogy szintetizáló és innovatív megközelítésével átjárást teremtett a klasszikus társadalomtudományok és a relativizáló posztmodern szemlélet között. A *más modernitásról* adott elemzése és jellemzése nélkül nehezebben értenénk meg átalakuló, átmeneti állapotban levő civilizációk és társadalmaink összefüggéseit, azt, hogy a *ma* minőségileg különbözik a *tegnaptól*, de a *holnap* még inkább a *mától*.

Ulrich Beck munkásságának ismertetése során két szempontot követtem. Az egyik szempontom az, hogy az 1987-ben úttörőnek és ma már klasszikusnak számító „Rizikótársadalom” fontos munka, de egyrészt az azóta is több szinten zajló rendszerváltások, másrészt magának a szerzőnek a gondolati evolúciója miatt, ma már nem elégséges ahhoz, hogy a magyar olvasó – aki nem valószínű, hogy hozzájutott a kilencvenes években publikált érdemi folytatásokhoz – a *második modernitás* elméletéről megfelelő képet alakítson ki. Ezért választottam azt a megoldást, hogy a „Rizikótársadalomnak” mint első alapküldetésnek a fő gondolatait egy, az olvasót továbbvivő másik alapküldetésnek – „A politika újrafelfedezése” – kontextusában ismertessem és egészítsem ki. A másik szempont szubjektívebb. Beck olvasása azért is reveláló volt, mivel a magyar politikai rendszer, a magyar pártok és törésvonalak fogalmi megragadásához közelebb vitt. Ezért – talán önkéntelenül is – azon összefüggésekre figyeltem oda jobban, amelyek – áttételesen, közvetetten persze – saját „magyar univerzumunk” értelmezése szempontjából számomra relevánsnak tűntek.

Elismerés illeti a Századvég Kiadót, hogy egy újdonságában is klasszikus német elméleti művel ismertette meg a magyar olvasót. Talán ez a recenzió ahhoz is hozzájárul, hogy előbb-utóbb további Beck-könyveket olvashatunk magyarul. A szerző igen sajátos, hol nehézkes, hol (szó)játékos stílusa igen kemény feladat elé állította a fordítókat, Berényi Gábort és Kerékgyártó Bélát, amelyet jól oldottak meg.

JEGYZETEK

¹ A stabil törésvonalak cáfolatának ellentmondva, ezeket az ellentéteket a továbbiak során gyakran konfliktusvonalaknak nevezi.

² Sajátságos, hogy Beck, aki szinte minden tézisét eszmetörténeti kontextusba helyezi, nem tudatosítja ezen központi elgondolásának elméleti gyökereit. Tény viszont, hogy Beck vállalja a Frankfurter Iskola örökségét, amelynek kiemelkedő képviselői innovatív módon szintetizálták a neomarxizmust és freudizmust.

Lábjegyzetbe utaljuk azon észrevételeinket is, hogy Beck a *tér* dimenzióján túl nemigen utal az *idő* dimenziójára, a felgyorsulás jellemzőjére, amely megsokszorozza a határok eltűnésének elbizonytalanító hatását.

IRODALOM

- Beck, Ulrich 1986: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, Ulrich 1993: *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, Ulrich–Giddens, Anthony–Lash, Scott 1994: *Reflexive Modernisation*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich 2002. *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue Weltpolitische Ökonomie*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, Ulrich 2003: *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.